

ζουσα ἐν ταύτῳ τὴν πλήρη ἐνημέρωσιν εἰς θέματα ἀρχαιολογικά, μυθολογικά, ἱστορικῆς γεωγραφίας, ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων. Μαρτυρεῖ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀπέραντον εὐρύτητα γνώσεων, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀρχαίου ποιητοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ

* * *

ANTONIO CARLINI καὶ ἄλλοι, **Papiri Letterari Greci**. Πίζα 1978, σελ. 304.

Ὁ τόμος περιέχει 38 ἑλληνικά κείμενα φιλολογικοῦ καὶ ἡμιφιλολογικοῦ περιεχομένου, ποὺ διεσώθησαν εἰς παπύρινα σπαράγματα καὶ διαφυλάσσονται εἰς εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας ἢ στὸ ἑλληνο-ρωμαϊκὸν Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ παπυρικά ἀποσπάσματα ἔχουν ἤδη ἐκδοθῆ εἰς συλλογὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἔκδοσις εἶναι ἐξαντλημένη, ἢ εἰς περιοδικὰ σπάνια, ποὺ δὲν εὐρίσκονται εὐκόλα. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἠνάγκασε τοὺς μελετητὰς νὰ τὰ συμπεριλάβουν στὴ συλλογὴ τους. Ὁ ἀναγνώστης ὥστόσο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ θ' ἀναγνωρίσῃ ἀμέσως τὴν βελτίωσιν ποὺ ἔχουν τὰ παπυρικά αὐτὰ κείμενα τόσο ἀπὸ ἀποψιν ἀναγνώσεως ὅσο καὶ ἀπὸ ἀποψιν σχολιασμοῦ. Ἀκόμη μερικοὶ πάπυροι, καὶ κυρίως οἱ ὑπ' ἀριθ. 16 καὶ 35, ἔχουν ἐν μέρει ἀλλάξει μορφήν χάρις εἰς νέας ἀλλ' εὐτυχεῖς ἀνακαλύψεις συμπληρωματικῶν κομματιῶν, ποὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν τῶν προηγουμένων κομματιῶν εἰς ἀρτίαν τεχνικὴν μορφήν. Ὅποιοι ἔχει ἀσχοληθῆ με παπυρικά ἀποσπάσματα καταλαβαίνει ἀμέσως τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζονται ἀναφορικά με τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πατρότητος ἢ τὴν ἀνασύνθεσιν καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ κειμένου καὶ ἐπὶ πλέον τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ξεπέρασαν ἱκανοποιητικὰ οἱ συντάκται τῆς συλλογῆς. Ὅκτὼ πάπυροι (ἀριθ. 9, 20, 30, 31, 33, 34, 35) ἐκδίδονται ἐδῶ διὰ πρώτην φοράν. Αὐτὴ ἡ editio princeps, ὅπως κάθε editio princeps, εἶναι εὐτυχὲς γεγονός. Ὅσο μικρὴ ἔκτασι καὶ ἂν ἔχη τὸ κείμενον, ὅσο παρημελημένος καὶ ἂν εἶναι ὁ σχολιασμὸς, ὅσας ἀτελείας, τελικά, καὶ ἂν φέρη, δίδει τὴν εὐκαιρίαν στὸν ἐπόμενον μελετητὴν νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ νέο κείμενον ἐποικοδομητικὰ στοὺς τομεῖς ποὺ ἡ εἰδικότης του τοῦ ἐπιτρέπει. Ἀπὸ τοὺς παπύρους αὐτοὺς δύο (ἀριθ. 9, 35) περιέχουν ἀξιόλογα μέρη ἀπὸ τὰς ραψωδίας Β καὶ Α ἀντιστοιχῶς τῆς Ἰλιάδος, καὶ ἕνας ἄλλος (ἀριθ. 20) ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην (= Ἀββακούμ 3, 8—10). Ἡ πατρότης τῶν ὑπολοίπων δὲν ἔχει ἀναγνωρισθῆ. Ἡ ἔκδοσις ὁμῶς τῶν παπύρων αὐτῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν στὸν J. Lenaerts νὰ ἐντοπίσῃ τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 ἀπόσπασμα εὐρίσκων σωστὰ πῶς εἶναι ἀπὸ τὸ Συμπόσιον τοῦ Ξενοφῶντος (3, 9) εἰς ἕνα μικρὸ ἄρθρο του (βλ. *Chr. Ég.* 53, 1978, 131—2). Τὰ ὑπόλοιπα ἀποσπάσματα ἀναμένουν τὴν διαίθησιν καὶ σοφίαν τῶν φιλολόγων, διὰ νὰ τοὺς ἀποδοθῆ ἡ πατρότης. Τὸ θέμα βέβαια δὲν εἶναι ἀπλό· ἐδῶ ἡ παπυρολογία προσφέρει πολλὰς εὐκαιρίας στὸν ἐρευνητὴ ν' ἀσχοληθῆ με πρωτότυπα θέματα εἰς παρθένον ἔδαφος.

Ὅλοι οἱ πάπυροι τῆς συλλογῆς χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 3ον π. Χ. αἰ. μέχρι τὸν 7ον μ. Χ. αἰ. Οἱ περισσότεροι ἀνάγονται στὸν 2ο αἰ. μ. Χ., ὅπως καὶ θὰ περίμενε κανεὶς. Πρόκειται διὰ τὴν περίοδον τῶν Ἀντωνίνων (96—192 μ. Χ.), περίοδον εἰρήνης (pax romana), ἀσφαλείας καὶ πλοῦτου τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, εἰς τὴν ὁποίαν ἐντάσσονται οἱ περισσότεροι φιλολογικοὶ πάπυροι.

Τέσσερες πάπυροι τῆς συλλογῆς (ἀριθ. 22, 23, 24, 25) προέρχονται ἀπὸ ἀγοράν, καὶ ἀνήκουν τώρα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζας· οἱ ὑπόλοιποι δανείστηκαν ἀπὸ διάφορα μέρη, κυρίως τὴν Γενεύην, τὸ Μόναχον, τὴν Κολωνίαν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἔτσι ἀπηρτίσθη μία ἀξιόλογος συλλογὴ φιλολογικῶν παπύρων, ποῦ δίδει στὴν ὁλότητά της σαφῆ καὶ κατατοπιστικὴν εἰκόνα τοῦ θέματος «φιλολογικοὶ πάπυροι». Μελετῶν δηλαδὴ κανεὶς τὴν συλλογὴν βλέπει τὴν προσφορὰν τῆς παπυρολογίας εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν καὶ καταλαβαίνει χωρὶς κόπο πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιζήσῃ ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἀν ἀγνοηθοῦν οἱ πάπυροι. Ἄς πάρωμε ἓνα παράδειγμα (ἀπὸ τὰ πολλὰ) ποῦ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψιν αὐτὴν.

Ἄς ἴδωμεν ἀριθ. 13 πάπυρος (P. Alex. Inv. 443, τέλη 1ου αἰ. μ. Χ.) περιέχει μέρη ἀπὸ τὰς παραγράφους 137—141 τοῦ Πανηγυρικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους. Ὡς γνωστὸν ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου χωρίζεται εἰς δύο βασικὰς ομάδας: *vulgata* καὶ Γ¹. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ παπυρικὸν κείμενον συμφωνεῖ ἄλλοτε μὲ τὸν κώδικα Γ καὶ ἄλλοτε μὲ τοὺς κώδικας ποῦ ἀνήκουν στὴ *vulgata* δείχνει πὼς τὸ κείμενον τοῦ Ἰσοκράτους δὲν εἶχε ξεχωρισθῆ εἰς τὰς ομάδας αὐτάς κατὰ τὸν χρόνον τῆς γραφῆς τοῦ παπύρου (= 1ου αἰ. μ. Χ.). Ἀκόμη αἱ ἰδιαιτέρας γραφαὶ τοῦ παπύρου ποῦ ἀποκλίνουν ἀπὸ τὸν Γ καὶ ἐλέγχονται ὀρθαί μὲ βάσιν τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Ἰσοκράτους, καὶ ἡ παρουσία στὸ παπυρικὸν κείμενον γραφῶν ποῦ παραδίδονται ἀπὸ τὴν *vulgata* κλονίζουσι τὴν εὐπιστίαν μας πρὸς τὸν Γ, ποῦ μέχρι τώρα θεωρούσαμε τὸ «ἄριστον» χειρόγραφον καὶ τὸ ἐπαίρναμε ὡς βάσιν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐν συνόψει, ἀνάλογα συμπεράσματα προκύπτουσι καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην ἄλλων παπυρικῶν κειμένων συγκριτικὰ μὲ τὰ βυζαντινὰ χειρόγραφα. Τὸ ὅλον θέμα ὀδηγεῖ ἀναγκαστικῶς εἰς ἀναθεώρησιν τῶν ἀρχῶν τὰς ὁποίας ἐφαρμόζομε στὴν ἔκδοσιν τῶν κειμένων τῆς κλασσικῆς φιλολογίας.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι ἔργον συλλογικὸν ποῦ δείχνει τὸ ἀμέριστον καὶ ζωντὸν ἐνδιαφέρον νέων φιλολόγων διὰ τὴν ἔρευναν στὴν παπυρολογία εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζας. Ὁ ἔπαινος διὰ τὸν καρπὸν αὐτὸν ἀνήκει εἰς τὸν Καθηγητὴν Antonio Carlini ποῦ κατάφερε κάτω ἀπὸ ὄχι εὐνοϊκὰς συνθήκας νὰ δημιουργήσῃ στὴν Πίζα ἓνα παπυρολογικὸν φυτώριον.

ΒΑΣ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

* * *

WOLFGANG A. BIENERT, **Dionysios von Alexandrien**. Zur Frage des Origenismus im dritten Jahrhundert. Walter de Gruyter, Berlin - New York 1978, σ. XI + 251. (Patristische Texte und Studien, herausgeg. von K. Aland und W. Schneemelcher, Band 21).

1. Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων «Πλάτων», ἔτ. ΚΔ' (1972), τόμ. ΚΔ' (τεύχη 47-48) καὶ ἐν σ. 343—347 ἐδημοσίευσεν ἀναλυτικὴν καὶ πὼς ἐκτενῆ εὐμενῆ βιβλιοκρισίαν τοῦ ἔργου τοῦ ἰδίου συγγραφέως Bienert, «Allegoria» und «Anagoge» bei Didymos dem Blinden von Alexandrien. Berlin 1971 (XI + 188). Ἡδη ὁ δόκιμος νέος ἐρευνητὴς τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, δίδει εἰς τὴν δημοσιότητα ἕτερον λίαν ἐνδιαφέρον ἔργον περὶ

1. Βλ. Β. Γ. Μανδηλαρά, Ἄς περὶ εἰρήνης λόγος τοῦ Ἰσοκράτους ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, Ἀθήνα 1975.